

قصه‌های هزار و یک شب

- The Arabian Nights Encyclopedia
- By Ulrich Marzolph and Richard van Leeuwen

With the collaboration of Hassan Wassouf

- Volume 1 , 2

- A B C - CLIO, Inc.

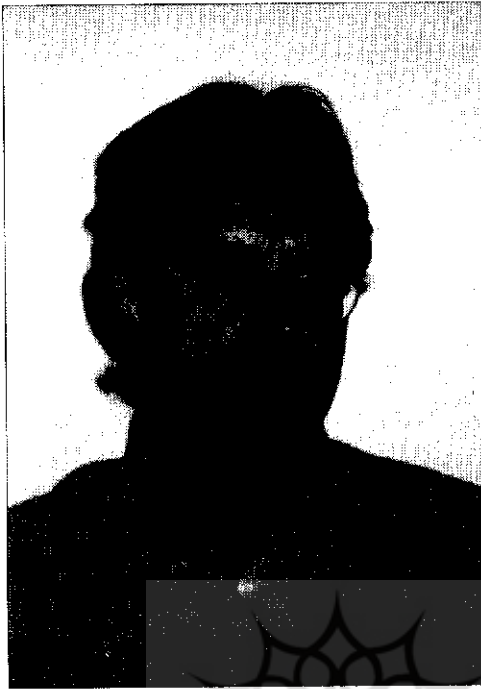
Santa Barbara, California Denver, Colorado Oxford, England

- COPYRIGHT 2004 By ULRICH MARZOLPH

۳۴۳

«هزار و یک شب» به عنوان یکی از معدود آثار از مشرق زمین در میان غربی‌ها بسیار شناخته شده است. چنانکه از همان ابتدا آنها آن را با روی باز پذیرفتند. استقبال غربی‌ها، حتی تا روزگار ما، چنان بود که مجمع عمومی یونسکو بر آن شد تا این مجموعه را در فهرست رویدادهای به یادماندنی قرار دهد. اورلیش مارزولف یکی از چهره‌های سرشناس پژوهش‌های اسلامی و شرقی به اتفاق همکارانش از سال ۱۹۹۸ طرح ایجاد دانشنامه‌ای برای «هزار و یک شب» را می‌ریزند. آنچه در زیر می‌آید ترجمه بخش‌هایی از مقدمه‌ای است که وی بر این دانشنامه نوشته است که برای معرفی کتاب از آن بهره جستیم.

هیچکدام از دیگر آثار تخیلی با ریشه و منشأ غیر غربی نتوانسته‌اند در مقایسه با «هزار و یک شب» تأثیر زیادی بر فرهنگ غرب داشته باشند. این اثر در حالیکه برای نسل خوانندگان و شنوندگان سرگرمی جالبی ایجاد می‌کند، منبع و الهام غنی برای فعالیت‌های خلاق محسوب می‌شود. کتاب حاضر به طور قاطعانه‌ای استنباط را از «شرق» بعنوان ضرورت دیگر نشان می‌دهد و تعریف «غرب» از هویت فرهنگی خودش را نیز عرضه می‌کند. اساساً «هزار و یک شب» به عنوان یک اثر بیگانه بررسی و تعبیر نشد بلکه بر عکس درون لایه‌های فرهنگ غربی برای بقاء، رشد و اشاعه پیدا کردن، ادغام شده و توانست ۳۰۰ سال بعد از ورودش به جامعه غربی رشد و شتاب بیشتری بگیرد.

● پروفسور اوریش مارزلف

هزار و یک شب در نسخه عربی اش حفظ شده، ریشه در نسخه اصلی فارسی دارد که قبل از قرن نهم میلادی وجود داشته و تاریخ بعضی از قصه‌هایش حتی به زمان فرهنگ‌های بین‌النهرینی، هند و مصر باستان برمی‌گردد. با تأثیر گرفتن از فرهنگ ماقبل مدرن عربی به شکل فعلی در آمد و بعنوان «الف لیله و لیالی» و از لحاظ ادبی به نام «یک شب و هزاران شب»، یا به طور دقیق‌تر «هزار و یک شب» شناخته شد. تاریخ متون این مجموعه از اولین نسخه‌های وسیع به زبان عربی شروع شده و از طریق دیگر نسخه‌های خطی، ویرایش‌های متعدد چاپ شده و ترجمه به زبانهای مختلف در عرصه هنر، تأثیر، فیلم از اقبالی بی‌نظیر در سطح بین‌المللی برخوردار شد. «سرگرمی قصه‌های هزار و یک شب» و یا به طور خلاصه‌تر «هزار و یک شب» همچنانکه می‌آمد تا به زبان انگلیسی نیز شناخته شود، در غرب به عنوان سهم بزرگ فرهنگ عربی و در معنای وسیع‌تر فرهنگ اسلامی به ادبیات جهان مورد ارزیابی قرار گرفته. با توجه به ویژگی فراملیتی این اثر، مجمع عمومی یونسکو تصمیم گرفته است تا «هزار و یک شب» را در فهرست رویدادهای به یاد ماندنی، مراسم تجلیل سال ۲۰۰۴ قرار دهد. این سال سیصدمین سالگرد ورود این اثر را به جامعه خوانندگان اروپایی که به زبان فرانسوی توسط فرنکوس گالاند در سال ۱۷۰۴ صورت گرفت، نشان می‌دهد. اطلاعات فعلی ما از «هزار و یک شب» و تقاضای مردم برای این مجموعه، در ابعاد وسیع مراسم تجلیل که در سر تا سر جهان از اجلاس‌های علمی

در فرانسه و آلمان گرفته تا نمایشگاه بزرگی در موزه ملی قوم‌شناسی ژاپن در اوزاکا، مشخص می‌شود.

چه چیزی دقیقاً در این مجموعه به عنوان شب‌های عربی شناخته می‌شود؟ چطور توانسته درون این پدیده‌هایی که امروز تشکیل شده رشد کند؟ و چطور توانسته در طی زمانی بیشتر از هزار سال نسل خوانندگان و شنوندگان را با توجه به فرهنگ‌های مختلف علاقه‌مند سازد؟ مجموعه سؤالاتی از این قبیل، فکر تدوین و گردآوری «دائرةالمعارف قصه‌های هزار و یک شب» را قوت بخشید. دائرةالمعارف «هزار و یک شب» به منظور دست یافتن به اطلاعاتی جامع و قابل اعتماد به چندین بخش تقسیم شده است. تمامی بخش‌ها همانند کل دائرةالمعارف، مفهومی از «هزار و یک شب» در بردارد، البته شبیه یک کار ادبی فردی نیست بلکه بیشتر پدیده‌ای است که شامل تجلی‌های متعدد به صورتهای متفاوتی از بیان خلاق می‌شود.

اولین بخش، شامل ۱۴ مقاله است که به عنوان «غذای فکر» اختصاص داده شد. این بخش تحقیقات کوتاهی ارائه می‌دهد که هر کدام موضوع به خصوص و یا سؤالات مشخصی که مربوط به پژوهش در حوزه «هزار و یک شب» است را مورد بررسی و تحقیق قرار می‌دهد. مقالات این بخش توسط محققان نامدار بین‌المللی مطالعات اسلامی و متخصصان موزه «هزار و یک شب» نوشته شده است. قصه محققان ارائه پژوهشی کامل و جامع از موضوع مورد تحقیقتشان نبوده بلکه سعی کرده‌اند تا حس کنجکاوی خوانندگان را برانگیزند و حتی در موقعیتهائی آنها را با مسائل هیجان‌انگیز به چالش وا دارند.

بخش دوم، با نام «پدیده هزار و یک شب» نامگذاری شده و شامل ۵۵۱ داستان که به صورت الفبایی تنظیم شده است. (به انضمام تعدادی کپی) که حاوی نسخه‌های متعدد، ویرایش‌های چاپ شده و ترجمه‌های اروپائی‌ها از «هزار و یک شب» است. با وجودیکه این بخش در مورد بررسی تمام داستانهای که در هر کدام از نسخه‌های موجود، ویرایش‌های متعدد چاپ شده و یا ترجمه‌هایی انجام شده تحت عنوان «هزار و یک شب» هیچ ضمانتی نمی‌دهد اما تمام تلاش خود را ساخته تا به یک تحقیق جامع و کامل از قصه‌های هزار و یک شب که تا به حال به زبان انگلیسی چاپ شده، دست یابد. مدخل‌های این بخش دو قسمتی است.

به این معنی که شامل یک خلاصه اولیه از مطالب هر داستان است که با یک تحقیق فشرده در رابطه با داستان مورد نظر ادامه پیدا می‌کند. در این بخش به اطلاعات مربوط به پژوهش تطبیقی «داستانهای محلی» توجه خاصی شده از جمله: ذکر گزینشی موتیف‌های (بن مایه‌های) داستان‌نویسی، (مطابق با منبع موتیف استیت تامپسون ۱۹۵۸ - ۱۹۵۵)، لیست کاملی مطابق با نمونه داستان‌های بین‌المللی، (مطابق با آنتی آرین و نمونه داستان‌های محلی استیت تامپسون

The Arabian Nights Encyclopedia

Volume 1

By Ulrich Marzolph and Richard van Leeuwen

With the collaboration of Hassan Wassouf

With fourteen introductory essays
by internationally renowned specialists

در سال ۱۹۶۱ و نسخهٔ جدید اثر هانس، جورج آتر)، و ارجاعات به پژوهش‌های صورت گرفته در مورد داستان‌ها یا موضوع‌های به خصوص در «دائرةالمعارف مارشه»، این دائرةالمعارف یکی از کاملترین راهنمای دائرةالمعارفی در این حوزه به شمار می‌رود. ارجاعات کتابشناسی در پایان هر مدخل ذکر شده، اولین فهرست مربوط به بررسی داستان از پژوهش دقیق کتابشناسی ویکتور چاوین در مورد «هزار و یک شب» (۱۹۲۲ - ۱۸۹۲) است و سپس فهرست پژوهش‌هایی کم و بیش اساسی از داستان با نظم الفبایی آمده است. برای خواننده این متون روشن می‌شود که با وجودیکه بهترین داستانهای این مجموعه مورد پژوهش قرار گرفته اما هنوز قصه‌های زیادی از جهان داستانی «هزار و یک شب» وجود دارد که باید کشف شود. با اینکه این دائرةالمعارف به زبان انگلیسی که یکی از عمومی‌ترین زبانها در جهان امروز است منتشر شده اما با عنایت و توجه خاصی فهرست منابع به زبانهای دیگر آمده است.

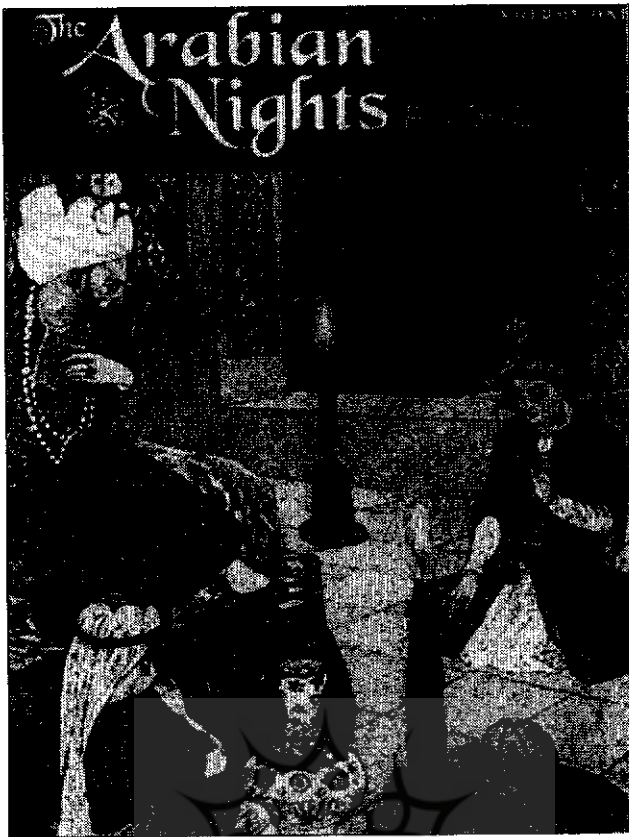
سومین بخش این دائرةالمعارف «جهان هزار و یک شب» نامگذاری شده است و شامل ۲۷۰ مدخل با تنظیم حروف الفبایی است که به موضوعاتی از قبیل منشأ، ویژگی، متن و نتیجهٔ «قصه‌های هزار و یک شب» می‌پردازد. موضوعاتی که مورد بررسی قرار گرفته شامل قهرمانان اصلی داستان و ویرایش‌ها و ترجمه‌های متعدد؛ ابعاد مختلف تاریخ متون؛ اقتباسات و آثاری که به نوعی از «قصه‌های هزار و یک شب» تأثیر گرفته‌اند؛ ابعاد نظری و بسیاری موضوعات دیگر

است. مدخل‌های این بخش مطابق با ذهن خوانندگان عامه مردم تنظیم شده است. هدف این بخش این بوده که در مورد نکاتی که خواننده به منظور ارزیابی معنایی آنها با توجه به فضای اصلی فرهنگیشان احتیاج به پیشینه اطلاعاتی دارد، توضیح و طول و تفصیل کافی داده شود. با وجودیکه از بعضی لحاظ این بخش با یک دائرةالمعارف کوچک از جهان اسلام برابری می‌کند اما مدخل‌ها روی دوره‌های ما قبل مدرن تمرکز دارد و اساساً پیشرفت‌های دوره مدرن تا آنجائیکه پیامد و نتیجه «هزار و یک شب» در نظر دارد، به حساب آورده شده است. ارجاعات کتابشناسی این بخش منابع مختلفی را ذکر می‌کند که شامل بررسی‌هایی عمیق‌تر و خیری‌تر در مورد موضوعات مورد بحث است.

در بخش دوم و سوم، ارجاعات متقابل (مراجعه از فهرستی به فهرست دیگر) اختصاص دارد به طرح موکد و اطلاعات مبسوط در مورد موضوعاتی که در مدخل‌های مربوط به خود فهرست شده است. قسمت پایانی این بخش شامل یک کتابشناسی جامع و کامل از تحقیقات در دسترس آماده چاپ، تعدادی ملحقات و یک فهرست نمایه جهت تسهیل بازیابی موضوعات کم اهمیت‌تر است.

بسیار ناراحت‌کننده است که هیچ ترجمه مناسبی که مستقیماً از زبان عربی برگردانده شده باشد، وجود ندارد. کار ادوارد دبلیو لین (۱۸۳۹) یک اثرگزینشی ملهم از نظام اخلاقی عصر ویکتوریا و مملو از تعلیقات قوم نگاری است، و کار ریچارد برتون (۱۸۸۸ - ۱۸۸۵) مملو از گرایش‌های قدیمی و پر از افکار و ذهنیات مختلف در مورد تجربیات جنسی است. با این وجود، چون ترجمه برتون کامل‌ترین ترجمه انگلیسی «هزار و یک شب» به شمار می‌رود، بعنوان نقطه اصلی منابع جهت پژوهش دائرةالمعارف فعلی انتخاب شده است که نه تنها حاوی ترجمه کاملی از بندر کلکته دوم از ویرایش سال (۱۸۴۲ - ۱۸۳۹) است بلکه شامل مجلدات تکمیلی و ترجمه داستانها از منابع مختلف است بعلاوه ترجمه برتون در اینترنت قابل دسترسی است و بنابراین قابل دسترسی‌ترین متن را برای مشاورت تشکیل می‌دهد. با این حال خواننده می‌بایست نسبت به برخی کلمات قدیمی و دشوار که تلفظ اصلی خود را حفظ کرده‌اند و به سختی برای خواننده معاصر قابل فهم است، احتیاط لازم را بنمایند. بهترین ترجمه انگلیسی از روی نسخه عربی «هزار و یک شب» اثر حسین حدادی در سال ۱۹۹۰ است و همانند این ترجمه و ترجمه‌هایی به زبانهای دیگر، منابع مطابق با ویرایش نسخه گالاند توسط محسن مهدی (۱۹۸۴) در پایان کار آورده شده است.

با در نظر گرفتن ویرایش‌های دیگر به زبان انگلیسی مثل کار جوزوف چارلز ماردروس از روی نسخه فرانسوی (۱۹۰۴ - ۱۸۹۹) که هنوز هم خواننده می‌شود و یا ویرایش‌های مشهوری

مانند کار اندرو و لانگ (۱۸۹۸) شاید یک توضیح به خوانندگان کار مفیدی باشد، در این قبیل ویرایش‌ها به خواننده متنی که نمایانگر نحوه بیان و یا فهرست نسخه اصلی ارائه نشده بلکه بیشتر ترجمه‌های متعددی که فقط مطابق با سلیقه و انتظارات گروه خاصی از خوانندگان اقتباس شده، آمده است.

هر دائرةالمعارفی یک کار گروهی و جمعی محسوب می‌شود و من از راه‌های مختلف تلاش کرده‌ام تا اصول همکاری و مشارکت را برای رسیدن به یک بینش فراگیر بکار ببرم. دائرةالمعارف «قصه‌های هزار و یک شب» دربرگیرنده مقالات اصلی به همراه پژوهش‌های صورت گرفته در گذشته؛ همچنین اطلاعات موجود و ارائه معلومات جدید است، مضافاً به اینکه موضوعات و شخصیت‌های به خصوصی را به علاوه سؤالات زیادی را در این حوزه مورد بررسی قرار داده. موضوعاتش را از گذر تاریخ می‌گذرانند - از منابع قطعی و اصلی این اثر تا شناسایی «قصه‌های هزار و یک شب» از اولین مرحله ورود به جامعه تا زمان حاضر، را مورد بررسی قرار می‌دهد. با توجه به پیشینه تجربیات دکتر اولریش مارزلف به عنوان، محقق در زمینه مطالعات اسلامی و با تخصص در فرهنگ داستان‌نویسی خاورمیانه، فکر اولیه این دائرةالمعارف در سال ۱۹۹۷ طرح‌ریزی شد، بعد از طراحی چهارچوب کار، سرمایه‌گذاری و انتشار اثر برای سال ۱۹۹۹ برنامه‌ریزی شد و با محقق هلندی ریچارد ون لیون به عنوان همکار انتخاب شد. ریچارد ون

لیون نه تنها متن کامل «قصه‌های هزار و یک شب» را به زبان هلندی ترجمه کرده بود بلکه اخیراً اقدام به تدوین کتاب «جهان شهرزاد» (۱۹۹۹) نموده بود، این کتاب به نوعی مقدمه‌ای جامع بر جهان «هزار و یک شب» با چهارچوبی مشابه به مراتب کوچکتر از اثر حاضر به حساب می‌آید. او با استفاده از مهارتش و با بهره‌گیری از مجموعه جامع سونوگرافی (تک نگاری) و تحقیقات صورت گرفته در مورد «قصه‌های هزار و یک شب» که پایه‌های اصلی پروژه «دائرةالمعارف مارشه» را تشکیل می‌داد، ترجمه‌های اولیه را برای قسمت اعظم مدخل‌های این دائرةالمعارف تدوین کرد.

منتشر شد:

فهرست دست‌نویس‌های عربی و فارسی

مجموعه دکتر نبی‌بخش‌خان بلوچ

تهیه و نگارش: خضر نوشاهی

زیر نظر: عارف نوشاهی

به سرپرستی: احمد رضا رحیمی‌ریسه

موسسه نشر فهرستگان - تهران - صندوق پستی ۷۸۴ - ۱۹۵۸۵

تلفن ۲۵۵۶۳۱۱ فاکس ۲۵۹۵۱۶۰